

L'EUSKERA PERMET TRADUIR L'IBER

Manuel Civera i Gómez

Javier Velaza i Noemí Moncunill, dos acadèmics iberistes, van escriure l'opuscle *Ibérico (lengua, escritura i epigrafia)* que he ressenyat en aquesta mateixa revista Arse. Els autors presenten l'iber com un conjunt de llengües que pels signes en què foren escrites es denominen: greco-iber, iber nord-oriental, iber sud-occidental, celtíber, tartèsic i lusità. Referint-se a l'ibèric firmen concretament: "Ens es possible llegir amb relativa seguretat els textos i podem fins i tot analitzar els més breus i formulars amb alguna competència; però, malgrat això, no som capaços de comprendre el seu significat."

Sóc conscient que encara ens queden molts aspectes per conèixer de l'iber nord-oriental i, més encara, considere que mai no en tindrem un coneixement complet de l'iber per la senzilla raó que no queden parlants i no podrem mai arribar a comprendre perfectament el significat figurat de l'iber. Això, però, no vol dir que no tenim competències per desxifrar-lo. De fet, ja entenem molt de l'iber nord-oriental i, per constatar-ho, vaig a analitzar les inscripcions que il·lustren l'opuscle *Ibérico*, les quals han estat elegides com a representatives de la llengua ibèrica escrita.

L'opuscle reproduïx inscripcions escrites en greco-ibèric, en llatí de veus ibèriques, en iber sud-oriental i la major part en iber nord-oriental. Em centraré exclusivament en l'escriptura ibèrica nord-oriental per fer veure que l'iber nord-oriental que estigué en vigència des del segle v aC fins a 1 dC té relacions de parentesc amb l'euskera actual. El lector veurà

que coneguem molta antroponímia, molta toponímia, noms comuns, pronoms, numerals, adjectius, verbs i adverbis a través de l'euskera. De fet les traduccions a través de l'euskera permeten comprendre els textos i les diferents textualitats. No vaig a desenvolupar ací tota l'estructura de l'iber, objectiu que faré amb més espai i temps, em limitaré a analitzar les inscripcions per proposar una traducció comprensible.

Entenc que el professorat acadèmic té dificultats per atendre les consultes de fora de la Universitat, de manera que els amatents de l'iber tenim difícil discutir les nostres propostes amb els acadèmics. Només ho he fet ocasionalment i me n'he sentit de tots els colors: desviant la conversa com si no anara amb ells; formulant frases buides com: a l'article meu hi havia coses positives i coses negatives; sentenciant que, com podia comprendre, no podia estar d'acord amb el mètode que utilitze per traduir l'iber, etcètera. Mentrestant no expliquen la ineffectivitat del mètode de combinatòria interna aplicat pels iberistes.

El mètode o procés d'anàlisi que utilitze segueix exxencialment les passes següents:

1. És molt important conèixer bé el suport de la inscripció (lloc de la troballa, objecte on s'inscriu el text (material, mides...), utilitat i finalitat de l'objecte...) perquè, per exemple a les inscripcions de les esteles funeràries, és previsible trobar el nom del difunt, el nom del dedicant, la fòrmula funerària... i això facilita la traducció; o per exemple en els vasos amb esgrafiats cal esperar el nom del difunt i el morfema datiu... Evidentment, és fonamental incorporar vocabulari com els substantius *sel/sil* i *doi* (difunt/a i sepultura)...
2. Cal tindre davant la transcripció en signari ibèric de les inscripcions tal i com es presenta en el suport. La transcripció en iber pot evitar que es transliteren indistintament els signes que formen forquilla (ba/pa, da/ta, ga/ka, m/n, R/r, s/z...).
3. Cal transliterar la inscripció cuidadosament perquè és la base per identificar les veus aglutinades en la tira gràfica. La transliteració ens permet que el text es transcriba adoptant la normativa gramatical actual. Per exemple: els dos llinatges dels antropònims els escriurem separats com si es tractara del nom i del cognom i amb la inicial en majúscula; els verbs i els morfemes que estructuraven la frase els escriurem amb l'apòstrof o el guionet segons elidixquen vocals o no: *t'egi ar* o *te egi ar*; *te eban-en* o *t'eban-en*... És una op-

eració molt semblant a la correcció dels primers textos infantils en què la tira gràfica reproduïx els sons de la parla de l'alumne sense importar-li les sinalefes, els encavalcaments, les elisions...; si bé en la traducció de l'iber tenim la dificultat afegida de no saber quines veus són esperables. La transliteració és més segura quan coneguem els morfemes gramaticals, els numerals, els pronoms, els antropònims...

4. Cercar les veus ibèriques transcrits en diccionaris d'euskera jugant amb la possible variació entre les vocals obertes-tancades, anterior i posterior; entre les forquilles de les sibilants (s/z), les vibrants (forta i dèbil), les velar (m/n) i les laterals (l/y); els signes oclusius sords i sonors. És l'operació més complicada, sobretot en els textos llargs; però, en la mesura que engrandim el diccionari la tasca és fa més sencilla i àgil.
5. Estructurar la frase. Al meu entendre l'iber no era una llengua perfectament estructurada com era el grec i el llatí. Per exemple en les inscripcions sobre objectes no s'escriu el subjecte, per exemple no escriuen: "Espasa feta per al kar Ban Balkes", sinó "Feta per al kar Ban Balkes". En els grafit dels vasos libatoris només escriuen la preposició i el nom del difunt. La simetria dels elements de la frase és important: per exemple en els textos comercials amb la preposició de o tar enmig dels noms del remitent o del destinatari sobra per entendre qui és el remitent i qui destinatari. La simetria opera en frases de SVO, per exemple en l'arquitrà de Sagunt: *Itir t'eban-en otar korotor*, "El senadot Itir per sufragar otar (dotze dracmes) de (l'obra). Quan disposem dels antropònims i dels verbs amb les preposicions, l'estructura de la frase i la seua traducció ix de seguida.

Amb aquest mètode he aconseguit traduccions molt versemblants fins al punt de revelar la textualitat de l'escrivà i la identificació de substantius, adjectius, verbs, adverbis... com mai no havia aconseguit el mètode de combinatòria interna. A manera de demostració vaig a traduir pàgina a pàgina les inscripcions ibèriques nord-orientals que Velaza i Moncunill elegiren per il·lustrar l'opuscle *Ibérico (lengua, escritura i epigrafia)*:

La tapa s'il·lustra amb la dracma amb el bou dret i a sobre la corona de llorer i sota la llegenda: *Ars gi dar*. Tot i que els autors no comenten la llegenda, ho faig. La llegenda *Ars gi dar* consta de tres paraules: el substantiu propi de l'entitat política emissora, *Arse*; el substantiu *gi* que denomina el valor de la moneda, dracma; i el morfo *dar* format per *de+ar* i que respon

a la preposició “per a”. De manera que el topònim *Ars* està complementat per *gi* en datiu “dracma per a *Ars*” com podem comprovar en les inscripcions: hemiòbol de Sagunt per indicar que l’emissió de l’hemiòbol era per a *Arse*: *Arse dar*, “Per a *Arse*”; la inscripció a l’anell de Soses ens indica el destinatari de l’anell: *Suz daR Tike*, “Per a *Suz Tike*”; a l’àmfora d’Azaila ens indica el remitent i el destinatari de l’amfora i el seu contingut: *Aiu ne [E]sgeR, Baz daR Tine*, “De *Aiu Esger*”, “Per a *Baz Tine*”; l’estela funerària de Queretes (Matarranya): *Gal Un sel tar*, “Per al difunt *Gal Un*”; a l’estela de Sinarcas amb l’estructura repetida *sel dar ban doi*, “una sepultura per a un difunt”; i altres. Les frases esgrafiades al cul dels vasos són les més sintètiques o breus de l’iber com per exemple l’*skiphos* àtic de Grau Vell: *de Bin*, “Per *Bin*”; vas de la necròpolis de Can Rodon de l’Hort: *Sosin an*, “A *Sosin*”; esgrafiat al cul de ceràmica àtica (B.1.21): *Ko dar*, “Per a *Ko*” ens indica que es libava per l’honor de *Ko* i no per fer seu el vas.... Podem apreciar que el subjecte i el verb estan elidits: (La moneda) *gi* per a *Arse*, (L’anell) per a *Suz Tike*... Hi ha inscripcions que es lligen de dreta a esquerra com és el cas de *Gal Un sel tar*, “Per al difunt *Gal Un*” o saltejant com a *Ars gi tar*.

La pàgina 4 s’il·lustra amb tres monedes que porten les llegendes: *Untikesken* (A.7), *Ausesken* (A. 6) i *Laiésken* (A.13), les quals esmenten els etnònims de les polis que les emiten: els indigetes, els ausetans i els lacetans. Les llegendes són aplicables a les monedes amb la llegenda *Arsesken* datades entre els segles IV-III aC $\text{D}\text{G}\text{I}\text{B}\text{I}\text{C}\text{N}$, *Arse [e]sken*. En basc la veu *eske* significa “petició, demanda” en un context comercial i econòmic”. De manera que seguint l’euskera podríem traduir la llegenda per “demanda d’*Arse*” i tractant-se d’una institució política que garanteix el valor de la moneda entenc que caldria atribuir-li un significat proper a “crèdit d’*Arse*”. La llegenda és un sintagma nominal format per un etnònim i un substantiu comú. La seua traducció exigeix la lectura de dreta a esquerra; de manera que, com passa en l’anglès i altres llengües; el substantiu comú passa a ser el nucli principal i l’etnònim és el complement determinant. Aquest tipus de sintagma és habitual en l’iber, el veiem per exemple en el vas del Puig de Sant Andreu (C.2-15): *Oto doi*, “Sepultura d’*Oto*”.

La pàgina 5 s’il·lustra amb els dibuixos d’Alexandre de Laborde de dues plaques funeràries desaparegudes que procedien de Tarragona, fet que dificulta l’anàlisi dels iberistes perquè es copiaren quan encara no es coneixia bé el signari. En el mètode empleat no tenen més dificultat que comprovar que en basc l’adverbi *are* significa «encara», que el verb bascos *ager(tu)* “presentar-se”. De manera que *are d’age* “encara per present” amb un significat molt proper a la fòrmula llatina *hic situs est* (aquí està). Un altra fòrmula funerària

és: *d'egi gade* “per fer-se tard” etcètera.¹ La superior (C.18.5) és més legible: $\rho\eta\epsilon \cdot \chi\zeta / \rho\psi\mu \rho\lambda\rho\tau\phi \cdot \mu\chi\lambda\varsigma\lambda\delta /$ FVLVIA LINTEARIA, *Are d'age Atin BelauR* · [e]n Dales L[e]r / FVLVIA LINTEARIA, “Encara per present Atin Belaur (FVLVIA LINTEARIA), (sufragi) de Dales Ler. Entenc que la difunta Atin Belaur es romanitzà amb el nom de Fulvia Lintearia. La inferior (C.18.6) planteja més dubtes perquè la fórmula funerària en iber està incompleta, però el que ha arribat a nosaltres ens permet restituir-la: HEIC·EST.SIT / $\rho\eta\epsilon \cdot [t]r [xq] \chi qh \varsigma\rho\lambda\phi \mu\lambda\Delta\mu$, *HEIC·EST.SIT / Are [e]gi [dar] daro Sagar Ildun*, “EN AQUEST LLOC ESTÀ / Està fet per a la saó de SagaR Ildun.

Plom d'Ullastret. Fig.9-10 de la pàgina 8 del llibre *Ibérico*.

La pàgina 8 s'il·lustra amb la foto de la cara A del plom d'Ullastret, Girona (C.2.3) datat entre els segles v-III aC i el calc perfecte de la mateixa cara. Tot seguit reproduesc el text de les dues cares, faig la transliteració i la proposta de traducció:

Transcripció: $\rho\delta : \text{I}\beta\mu\delta\phi\epsilon\psi : \cdot : \Delta\mu\zeta\mu\phi\rho : *d\zeta\theta : \rho\iota\phi\zeta *d\zeta\theta : \theta\phi\psi\phi\zeta : \text{I}\mu\delta\zeta\rho : \nu\epsilon\mu\theta\zeta\phi\tau : \chi\phi\psi\mu\eta\phi\theta : \psi\psi\eta\phi\zeta\phi : \text{I}\delta\chi\mu\zeta : \delta\mu\psi\mu\theta : \text{I}\mu\delta\epsilon\mu\delta : \zeta\rho\iota\Delta\zeta : \theta\lambda\epsilon\chi\psi\phi\theta\iota : \rho\eta\mu\phi\zeta\theta : \epsilon\phi\epsilon\mu\tau : \zeta\psi\iota\mu\epsilon\mu : \epsilon\psi\delta\alpha : \chi\mu\alpha\mu\mu\phi\zeta : \eta\phi\zeta\delta : \text{I}\psi\rho : \rho\tau\phi\chi\mu\epsilon\mu : \zeta\delta\iota\Delta\iota\lambda\epsilon\phi\theta : \eta\chi\phi\tau\mu : \rho\chi\iota\zeta\rho : \rho\iota\mu\delta\zeta : \chi\zeta\psi\phi[\delta]\mu\tau\mu : \epsilon\delta\mu\rho : *d\rho\alpha\tau$

Transliteració: ar Basi aRe Be · EbaR i Kame · Tui Kes iRa · bors te · abaR ge bors te · TeR TiRs · bai de bi · Neit [t]e GeRu · taR BelioR Ku · t'hi MoR

¹ Civera, M (2013): “Inscripcions sepulcral ibèriques de Sagunt i algunes més”, *Arse* 47, Centre Arqueològic Saguntí.

KiR · Bardaz Ko · an Bei Ku · bai de sir · saldu Ko · Kule ta BeR Ku ba · Bigil TiRs te · eRe zu · Ko Ti ban en · EBER Ga · Taz KaliRs · LoR-sa · ba Ti Bi · BiuR Tanez · saldu GileR Ku · Gi ba taR Un · ata ba Ge Bi · Abaz Age · tas BeR Aiun · erna · bora kau.”

Proposta de traducció: Alerteu en la nit tèrbola: Basi Be encara per tu Ebar Kame, l'ira de Tui Kes (val) per cinc o per quinze, Ter Tirs sí per dos, Neit Geru per a Belior Ku, per tu Mor Kir, Bardaz Ko, a Bei Ku, si gendre del cavaller Ko Kule, era Ber Ku, Bigil Tirs, tu també primer dels Ko Ti, Eber Ga, Taz Kairs, Lorsa era Tibi, Biur Tanez, el cavaller Giler Ku, Gi Un era pare de Ge Bi, Abaz Age per als Ber [A]iun.

Apreciem, a banda la relació de les persones que ben probablement tenien al seu càrrec la vigilància de la ciutat d'Ullastret, la identificació dels substantius: *kau* “nit” (*bora kau* “nit tèrbola”), *ata* “pare”, *sir* “gendre”, *saldu* “cavaller”; pronoms: *hi* “tu”, *zu* “tu mateix”; numerals: *bi* “dos”, *bors* “cinc”

Estela funerària de Baitolo (Badalona). Fig.17-18 de la pàgina 15 del llibre *Ibérico*.

i *abar ge bors* “quinze”; verbs *erna* “alertar”, *are* “encara”, *ba* “era”. Quan el mètode de cobinació interna ha traduït el text amb la versemblança exposada i ha desvelat el significat de tantes paraules?

La pàgina 15 s'il·lustra amb dues estela funeràries de Badalona, l'antiga Baitolo. Els autors no les lligen bé i les comenten poc i mal perquè lligen *m'i* en volta *doi* que significa “sepultura” i consideren la paraula *eban* com a substantiu amb el significat de “fill” quan correspon al verb basc *epa(tu)* que significa “acabar, manar fer...” i que els llatins el traduïren pel verb *curo* i la forma *coeravit* “a cura o tindre cura”. La que numerem amb Badalona 1 és més antiga que la Badalona 2 per la senzilla raó que en la primera Dolbe Biur és qui sufraga l'estela i en la Badalona 2 és el difunt. Estela de Badalona 1, sota cinc llances (C.8.11): $\text{IN } \Delta \text{M} \text{M} \text{V} \text{M} \text{V} \text{A} \text{R} \text{P} \text{A} \text{D} \text{I} \text{N} \text{B} \text{M}$, *Ban Tuin doi, Dolbe Biur eban en*, Sepultura de Primer Tuin, a cura de Dolbe Biur. Estela de Badalona 2, antiga Baitolo (C.8.10): $\text{V} \text{A} \text{R} \text{P} \text{A} \text{D} \text{I} \text{N} \text{B} \text{M}$, *Dolbe BiuR ar doi*, “Sepultura a Dolbe BiuR”.

La pàgina 16 s'il·lustra amb la fotografia de la cara A del plom de la serreta d'Alcoi (G. 1.6) sense dubte fou un document comptable com diuen els autors d'*Ibérico*, però es tractava més concretament d'una anotació d'un prestamista:

Transcripció: $\text{P} \text{A} \text{L} \text{A} \text{K} \text{U} \text{G} \text{A} \text{I} \text{O} \text{G} \text{I} \text{I} \text{S} \text{I} \text{K} \text{E} \text{T} \text{A} \text{N} \text{E} \text{Z} \text{O} \text{I} \text{I} \text{I} \text{I} \text{I} \text{I} \text{I}$

Trasliteració: *Saga Laku g : a I : o I gi I / Sike Tanez ga : o IIIIIII*

Traducció: [El prestamista propietari del plom] deixa a Saga Laku a I, o I i gi I i a Sike Tanez deixa o IIIIIII.

Una de les dificultats de les inscripcions comptables és que s'ignorava el significat de la veu *ga*. Entenc que *ga* ha de correspondre a la veu basca *laga*, la qual significa “deixar”, resultat d'incorporar el sufix modal *la* a la veu *ga* del dialecte bizcaí amb el significat “sense”,

La pàgina 17 s'il·lustra amb dues peces:

La de dalt és la fusaiola d'El Gabut, Lleida (D.11.3) amb la inscripció escrita de dreta a esquerra, com la mirada reflectida d'un espill: $\text{A} \text{M} \text{X} \text{A} \text{M} \text{I} \text{N} \text{O} \text{P} \text{Z}$, *gazdaun ban KuRs*, “Una fusaiola Kurs”. La paraula *gazdaun* es documenta també a dues fusaioles més amb insignificants variacions gràfiques: $\text{A} \text{Z} \text{X} \text{A} \text{M}$ a la de Puigciutat, Barcelona (B.51.1) i $\text{A} \text{M} \text{X} \text{A} \text{M}$, a la fusaiola de Sant Julià de Ramis, Girona. És curiosa l'etimologia que podem

Plom de la Serreta d'Alcoi. Fig.19-20 de la pàgina 16 del llibre *Ibérico*.

Fusaiola d'El Gabut (Lleida). Fig. 19 – 20 del llibre *Ibérico*.

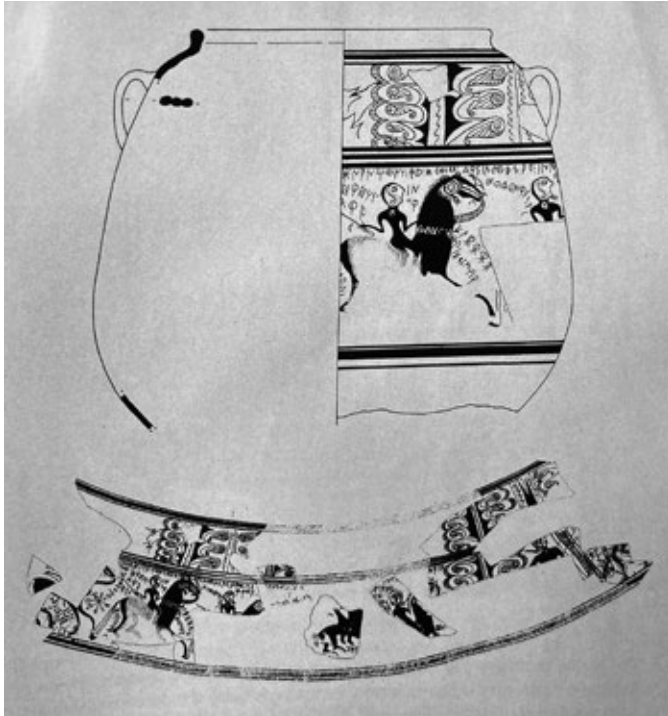
Ceràmica amb inscripció. Lliria. Fig.21-25 i 26 de la pàgina 17 del llibre *Ibérico*.

treure descomposant la veu perquè en basc *gazta* significa “formatge” i en sentit figurat “cap” i *hun* “medul·la”. Les fusaioles tenen una forma idèntica als formatges tendres que encara es fabriquen, de manera que *gazdaun* (formatge) podria ser el nom de la fusaiola perquè són el cap que fa voltar la medul·la o fus, moviment que enrosca les fibres i forma el fil.

La inscripcions de baix correspona a Llúria 57 del llibre d'Helena Bonet (F.13.24). Es tracta d'una inscripció parcial perquè li manca text pel principi i pel final, i està pintada en color fosc per la vora de la boca d'un vas panxut del departament 67. Transcripció: [⊕ ɓφ]𐌆 ϩⱭ 𐌆𐌆 · 𐌆⊕Ɑ 𐌆𐌆𐌆Ɑ ⊕. Trasliteració: ... [de eR]i ar ban · Bastes IltiR te. Traducció: “Per a un malalt, Bastes Iltir”. Aquesta lectura és la que donen els autors d'*Ibérico*, però el fragment podria ser d'una urna cinerària, atès que la inscripció es pot llegir: ...i ar Baste sil Tir te... “...per la difunta Baste Tir”. Aquesta segona versió té al seu favor que a Edeta hi havia el llinatge dels Ti documentat en les inscripcions Llúria 18 que explica l'ètica de la desfilada en el casament de Biur Ti. En la inscripció Alloza 3 es revela que Ti, segurament Biur Ti, pagà un dracma pel *kel* (kalathos) que va fer la Factoria Bal Tu i sabem per Llúria 75 que Bi Ti, segurament la muller de Biur Ti, prengué aquest preparat contra la inflamació i que el ceramista i comerciant edetà Bal Tu considerà una dona com deu, elogi que també aplica a Ede (segurament el règul d'Edeta) i a Balkeuni (la muller del decurió edetà Balkes que morí i fou encinerat al Rabosero de Torres Torres amb les seues armes, del qual hem recuperat la facata inscrita).

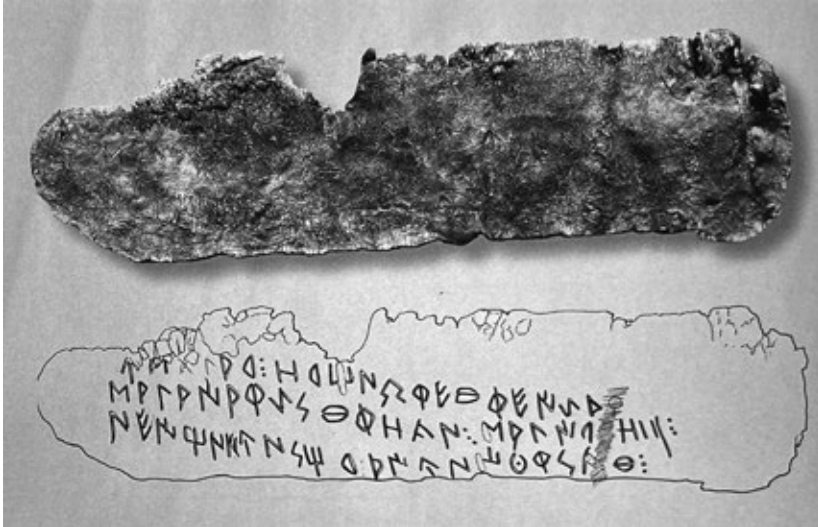
La pàgina 20 del fullet està dedicat a la inscripció (F.13,5) pintada a la vora d'un *kel* (kalathos), la qual al llibre d'Helena Bonet sobre el tossal de Sant Miquel està signada com Llúria 9. El *kel* fa 19'6 cm de diàmetre de la boca, 13'6 cm de diàmetre de la base i 17 cm d'alçada. Està il·lustrat amb dos genets, un d'ells armat amb llança, casc i acicats; l'altre va desarmat i porta els cabells solts, raó per la qual s'ha interpretat com una dona. La inscripció: 𐌆𐌆 ⊕ϩⱭ : 𐌆ⱭɓⱭ 𐌆𐌆 𐌆Ɑ : ɓⱭ ϩⱭ : 𐌆𐌆𐌆 𐌆 𐌆𐌆 ⊕ : 𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆 : 𐌆𐌆𐌆[Ɑ] 𐌆𐌆𐌆 : 𐌆𐌆 𐌆𐌆𐌆𐌆 𐌆 𐌆 𐌆𐌆𐌆𐌆, *Ban KuRs · kaRes ban i · te eki ar · saltu t'i ban te · iumstiR · toli[R] dane · bas zumi da d'i niRe*, “Fet per a tu Kurs, primer dels decurions. Justícia per tu primer cavaller. Tu aplacares la inflor abundantment amb el meu (preparat)”. Com intuïren els autors, el *kel* (càlat) fou elaborat per encàrrec com indica la inscripció, però revela molt més: 1. El client que féu la encomanda fou del llinatge dels Kurs, Ban Kurs, que gaudia gran consideració a 'Edeta de final del segle III aC. 2 perquè era el primers dels decurions (*kars ban*) i tenia la consideració de cavaller (*salto*). 3. Sabem que el *kel* (kalathos) contenia un preparat per a les inflamacions. A la inscripció Ll. 52 se'ns revela que Ban Kurs digeria mal i sofria abstrucció intestinal. A Llúria 9

explicita que l'autor i el dirigent de Bal Tu consumiren la substància que li preparà. 4. Utilitza algunes paraules controvertides per als iberistes: *iunstir* sobre la qual s'han dit ocurrències de tota mena quan significa "justícia," sovint emprat com una exclamació a les divinitats. 5. Utilitza els verbs: *te eki ar* (fet per a), *bas zumi* (va desinflamar). 6. Empra dues vegades el pronom *i* (tu), la segona vegada fusionat amb *t'i* (per tu). 7. Sobre la família dels Ku disposem de diverses notícies: a Llíria 62 apareix un Bego KuR, dama de la família dels Ku. A Llíria 29 i 30 Bal Tu realitzà la vaixella del sepeli de la dama Ku. Un familiar, Aden Ku, visqué a l'actual Villares i una branca dels Goku a Alloza, fet que ens permet pensar que la polis de Keli fou aliada d'Edeta durant la guerra civil arsetana.² Remitisc el lector al meu article "La factoria Bal Tu" publicat a la revista Arse 54 de 2020 on traduec les quaranta tres inscripcions més completes de les ceràmiques pintades de Llíria.

Vas dels escrits. Llíria 9. Fig.29-30 de la pàgina 21 del llibre *Ibérico*.

² Civera, M. (2020): "La factoria Bal Tu i l'elit edetana dels segle iii aC", *Arse* 54 pp. 81-94. Centre Arqueològic Saguntí.

Plom de Tivissa. Fig.31-32 de la pàgina 22 del llibre *Ibérico*.

ΝΒΝΦΝ ΝΝΣΦΔ : ΔΜΑΝΜ ΟΦΣ Ν Φ, uz d'ala [a]r · Ortin BeRe de [e]Re igi ar / Zalai Argis de [e]Ro ga [a]n · zalir o III · Neitin iunstir · Aiuni KuRs i de, “Per la justícia de Neitin (jo) Aiuni Kurs, per viure satisfet deixe o III (36 dracmes) per tindre cura de Zalai Argis i també per moure (atendre) Ortin Bere”. En la presentació del document els autors parlen de les frases amb referències a l'estructura Subjecte Verb i Objecte quan coneguem les tres frases que conformen el text. El text és un document testamentari o de conació de la dona Aiuni Kurs per la justícia de Neitin, la qual fa per viure satisfeta, a dues persones: Zalai Argis que ben probablement sofria una enfermetat mental i Ortin Bere que probablement era paralític.

La pàgina 25 està il·lustrada amb tres esgrafiats a culs de vas, els dos primers porten el mateix text i els autor interpreten com a propietaris quan en realitat el nom al cul del vas és el del difunt pel qual es lliba com demostren multitud de vasos: (B.1.13) Bigi Lako de, “Per Bigi Lako”; (B.1.59) Izi ObaR en doi, “Sepultura d'Izi Obar; (C,2,15) Oto doi, “Sepultura d'Oto”; (B.1.24) Sel Gi DeR ar, “Al difunt Gi Der”.... La inscripció del tercer vas és molt semblant (B.1.26) *Tatar Lagu Der ar doi*, “Sepultura a la tata Lagu Der”:

- Vas de Terrassa, Barcelona (B. 53.4): ΧΑΣ◇ ΦΛΗΣ, Talsku Bilos.
- Vas d'Ensérune, Hérault (B.1.29): ΧΑΣ◇ ΦΛΗΣ, Talsku Bilos.

- Estampilla rectangular sobre gran gerra (B.7.32). Dalt invertit, destinatari: *BiuR Ko t'agi ar*, “Enviament per a Biur Ko”. Baix amb signes voltejades, fabricant: *b'egi TigeR ta*, “Va ser fet per a Tiger”.
- Inscripció sobre requadre precoció en una urna cinerària (B.1.35): *te sil Ke*, “Per la difunta Ke” o menys improbable “La difunta Kete”.

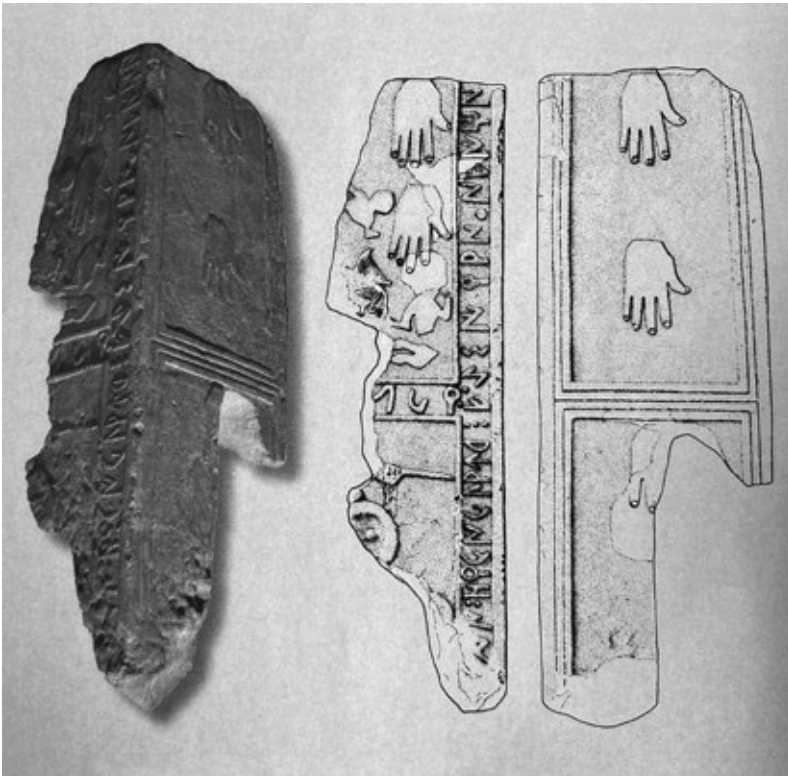

Inscripció sobre marbre d'Empuries. Fig.41-42 de la pàgina 30 del llibre *Ibérico*.

La pàgina 30 està il·lustrada amb dos fragments de placa procedent d'Empúries. L'anàlisi de la inscripció és molt parcial, ben just podem identificar alguna paraula:

- Placa (C.1.1): Com diuen els autor es pot llegir l'antropònim Cornel(i) i inacabats un antropònim [Aiun]in Ti i el morfema *tan...*
- Placa (GI.14.25): com diuen els autor s'identifica el topònim Auzes, segurament l'antiga Ausa i també la seqüència *...ger eges...* segurament parlant del *ger* (governador d'Auzes).

La pàgina 31 s'il·lustra amb la foto de l'estela i el calc de la inscripció de Casp, Saragossa (E.13.1). L'estela noble que està coronada per un lleó oi sota per un escut allargat i tres redons. La lectura de la tercera línia és difícil i quarta línia ha desaparegut: ΗΜΗΘ ΧΦ ΙΜΒΙ ΣΝΥ ΧΘ : ΝΥΔΝ ΩΦ ΒΔΝΦΒ

Reste de pilar funerari de la Vispeda (Tamarit de la Llitera). Fig.45-46 de la pàgina 32 del llibre *Ibérico*.

Gerreta de la Juncosa. Fig.53-55 de la pàgina 38 del llibre *Ibérico*.

La pàgina 38 s'il·lustra amb la gerreta de ceràmica gris de la Juncosa, Jorba, Barcelona (Hesp. B,26.1) i es reproduïx la transcripció del text de Joan Ferrer. Es tracta d'un dels textos més llargs escrits en iberi i, tot i les falles, identifique la textualitat filosòfica del text. Es tracta d'un text funerari com s'evidència per l'ús de la veu doi "sepultura", però la traducció ens porta molt més enllà com expose en síntesi. Consta d'un títol i tres parts; la inicial se situen al coll del gerro, les altres dues se situen una a cada banda de la panxa del gerro i és on l'autor exposa els arguments de pes.

Títol: $\text{IQE} \diamond : \text{M} \diamond \text{E} : \text{H} \text{S} \text{A} \text{M} \text{S} \text{Y} \text{D} \text{E} : \text{Y} \text{X} \text{Y} \text{M} \diamond$, *barede . iRe . osgaistire . tigotinde*, "(1) Per serenar (2) els teus (3) no faces soroll (4) per aparentar".

Part A: $\text{M} \text{E} \text{A} \diamond : \text{E} \diamond \text{H} \text{A} \diamond : \text{E} \text{D} \text{D} \text{V} \text{M} : \text{I} \text{N} \text{V} \text{M} : \text{M} \text{E} \text{A} \diamond : [6/8] : [-] \text{M} \text{M} \diamond$
 $: \text{I} \text{N} \text{M} \text{A} \diamond : \text{A} \text{T} \text{M} \text{M} \text{T} \text{M} \text{K} \text{A} / : \text{E} \diamond \text{H} \text{A} \text{D} \text{V} \text{M} : \text{I} \text{N} \text{M} \diamond \text{H} \text{X} \text{N} \text{E} / \text{M} \text{M} \diamond \text{X} \text{M} \text{E} : [3/4] :$
 $\text{A} \text{A} \text{M} \text{V} \text{S} \text{E} \text{X} \text{N} \text{E} : \text{I} \text{N} \text{M} \diamond \text{J} \text{X} \text{M} \text{E}$, (*iegade . eRogade . egiardoï . bandoï . negade . [6/8]*
nide . banigade . luziunbager . eRogardoï . banidegidane . nidegedane . galido-
sedane . banidegidane), "(1) I la teua tristesa, (2) la tristesa del llinatge, (3) féu la sepultura, (4) una sepultura (5) de la tristesa (6) [...] (7) [...] per mi (8) la trista desaparició (9) manifesta Luzi Un. (10) La sepultura desitjada del llinatge (11) fa desaparèixer la realitat, (12) la realitat de la vostra veritat. (13) [...] (14) La veritat es perd marcint-se, (15) per acabar desapareixent la realitat".

Part B: ԵՕԾԾ : ԵՕԽԱԿ : ՎՊԷ : ԽՕՏՏԻՐՁՃ / Ծ : ԵՕԽԱՎՊ : ԻՄՎՊՕԵԿ : ՏԾՄՎՊ : [3/5] ԲԳԼՕՎՊ : ԾԱԿՊ : ՋՃՊՄԵՊ : [7/9] ԱՄՊՕԾ : ԲՄՎՊ : [2/4] Կ[3/5] Պ : ՎՕՃՏ : ԻՄԿԾ : [2/3] ՄՎՊ : Կ[3/5] ՎՊ : ՏԵՊԵՆՕԵԻՏ : [2/4] Ծ : ՄՊԷ[3/5] : ԲՄՎՊ : ՄՊԷ, (*eRade . eRogar . doie . oRosubeda / de . eRogadoi . bandoiRer . sandoi . [3/5]bidebaRdoi . agari . bedainei . [7/9] . gaziRde . bindoi . [2/4] r [3/5]i . toRdas . bangide . [2/3] ndoi . bar[3/5]doi . seneuRebas . [2/4]de . ile[3/5] . bindoi . nie*). “(1) Per conveniència, (2) el desig del llinatge (3) i la sepultura. (4) Pel temps passió de tots. (5) La sepultura, desig del llinatge, (6) consumeix una sepultura, (7) sepultura de la jove. (8) La primera sepultura del camí (9) manifesta (10) que tu disposes del teu temps (11) [...] (12) per la sal (13) les dues sepultures (14) [...] (15) les mortes (16) una guia (17) les dues sepultures (18) la sepultura primera [...] (19) Or Bas fill, (20) [...] (21) [...] (22) les dues sepultures (23) i jo”.

Part C: ԻՄԷՊԷ : ՏԵԾԿՎԵՋՃՄԷ : [-] ԾՕԻՎԵՋՃՄԷ / : ԾՄՎՃՃԿԷ : ՄՊԷՋՃՄԷ : ՄՄՆԿ ԵՕՎԽ / : ԾՊԿԾ : ՄԱՏԿԿ : ԻՏԿԿ : [-] : ՏԱԵԿԾ / : ԱԾԾԾՏԷ : ԵՕԾԾ : ՏԱՕ[-]Ծ : ԻՄԿԾ / : ԱՄԿԿ : ՏՊԿՄԱՄՄԾԿ : ԿԿԵՊՏԱԿ : [0/2] / ԱՄԿԾԾ : ԾԱՄԿՏԿԿ : ԽՕՃՏԱՐՁՃ : [0/4] / : ԱԿԾՏԵԿԿ : ԲԿԿՄԱԾ : Ա..., (*banegise . seardoebedane . [-] aRbadoebedane . andogidare . niebedane . ineRtoo . deigiR . iustir . basetir . [-] . suegade . lakukuse . eRade . suR[-]de . bangide . gztir . sigeiganzar . gereisgar*), “(1) Se’n va construir una, (2) i amb el temps posaren dins el llit, (3) amb temps la van (posar) al llit. (4) Fou la guia cruel (5) del meu temps i (6) la vostra desgràcia. (7) ¡ (8) Justos (9) Bas Tir i (11) Laku Kus! (10) Tristesa i passió (12) per conveniència [del llinatge] (13) per la passió ... (14) una guia. (15) Per la vostra jove (16) seguisc ascendint (17) de decurió a governador, (18) per la jove (19) Ali Gigila (20) en temps de la passió de tots. (21) Doncs per vosaltres es construïren (22) per la ciutat dues (23) sepultures desitjades.

Entenc que l'autor del text i marit de les difuntes és el primer filòsof iber que coneguem fins ara. Com a bon estoic utilitza de títol una sentència (escrita amb la caligrafia invertida), la primera sentència que s'ha identificat en la llengua ibèrica. En l'exposició empra la retòrica en la seua exposició que es caracteritza per l'allargament dels sintagmes: *eRo gar doi* (la sepultura desitjada del llinatge, *oRo su beda de* (pel temps passional de tots), [...] *bide baR doi* (la sepultura primera del camí [...], ...; el joc de les paraules per fer reflexionar filosòficament: *bani d'egi dane* : ni d'ege dane (per fer desaparèixer la realitat, la realitat de la vostra veritat), *gal ido se dane* : *bani d'egi dane* (la realitat es perd marcint-se per fer desaparèixer la realitat); la utilització de paraules que enganxen un segments en altres: *i e gade*, *eRo gade* (i la vostra tristesa, la tristesa del llinatge), *eRo gar doi*, *ban*

Inscripció honorífica bilingüe de Sagunt. .Fig.58 de la pàgina 41 del llibre *Ibérico*.

doi [e]Rer, san doi ...bida baR doi (la sepultura desig del llinatge, crema una sepultura, la sepultura de la jove, la primera sepultura del camí); la utilització de veus en sentit figurat: *su* (passió per foc), *gar* (desig per flama); i l'elisió de verbs: *eRa de : eRo gar : doi e : oRo su beda de : eRo gar doi...* (Per conveniència el desig del llinatge i la sepultura pel temps passió de tots...). Cal destacar la concentració de veus de la mateixa estructura V+R+V com en el fragment que acabe d'esmentar: *eRa, eRo, oRo, eRo*.

La pàgina 41 està dedicada a la inscripció bilingüe, llatina i ibèrica, de Sagunt (F.11.8). Els autor continuen considerant que la pedra suport és un arquitrau, quan es tracta d'una placa que fa 50 cm de llarga per 24 d'alta i 14 de profunditat. És una inscripció honorífica que anava encastada a la paret d'un edifici públic, el qual ben possiblement era el temple de Diana perquè els dos trossos van ser recuperats a escasa distància del temple de Diana, al carrer Laraig 9 situat a l'oest i l'altra al carrer del Castell 24 a l'est. Les mutilacions que presenta la pedra s'han produït en trasllats a exposicions, però el text es coneix complet per anotacions dels epigrafistes. En llatí *coeravit* té el significat de "tindre cura, dirigir...". En iber la veu ibèrica *eban* es correspon amb el verb basc *epa(tu)* que significa "acabar alguna cosa"; és a dir, els significat llatí i el basc comparteixen semes molt propers, els quals permeten considerar sinònimes la veu ibèrica *eban* i la llatina *coeravit*. La línia superior està escrita en llatí i diu: [M FAB]IUS M L ISIDORVS COERAVIT, "Marc Fabi, llibert de Marc, Isidor ha tingut cura de (l'obra)". La línia inferior està escrita en iber i diu: $\text{𐌆𐌚𐌐 𐌆𐌆𐌆𐌚𐌐 𐌆𐌆𐌆𐌚𐌐 𐌆𐌆𐌆𐌚𐌐}$, (*Itir t'eban-en odar gorotoR*), "El senador Itir per sufragar de (l'obra) dotze dracmes ". En conseqüència, les dues línies no diuen exactament el mateix, però tracten del mateix fet com era d'esperar. En llatí s'explicita que Marc Fabi ha tingut cura (de l'obra on es posà la inscripció honorífica) i en la

segona línia s'explicita el valor de l'obra, (un) *otar*, (dotze dracmes) amb que Itir acabà l'obra. Les obres de rehabilitació es realitzaren al temple de Diana de Saguntum en el segle I, les qual estan documentades per altres inscripcions (Corell, 2002-2, 3, i 4). Amb tot, la inscripció revela algunes coses: 1. La correspondència entre les veus *coeravit* i *eban*, fet que dissipa les especulatives propostes de relacionar *eban* amb "fill". 2. Ens fa saber que Itir prengué el nom de Marc Fabi Isidor en la romanització. 3. Ens informa que Itir era senador de Sagunt. La paraula senador està formada pel substantiu *goro* i el morfema *-toR* i està documentada també al plom rodó procedent del castell de Sagunt: *Ars goron...*, Senat d'Arse..." . 4. Finalment documenta el cost de l'obra que fou d'un *otar*, dotze dracmes. Ben probablement era una obra de neteja o posada al dia, no d'estructura.

La pàgina 42 s'il·lustra amb el calc d'una de les dues inscripcions mives escrites en iber nord-oriental, la de la Caridad (E.7.1). L'analitze i també ho faig de la d'Andelo, Navarra (K. 28.1), totes dues datades de la segona meitat del segle II, perquè propose alguna novetat.

- Mosaic de la Caridad, Caminreal del Campo de Terol del s. II (E.7.1./K.5.3): $\Lambda\text{M}\text{M}\text{E}\text{E}\cdot\text{E}\text{E}\text{E}\cdot\text{E}\text{E}\text{E}\text{E}\text{E}\text{E}\text{E}$, *Ligine de · egi ar · uses geR deku*, "Fet per a Ligine, governador usestec (Osi)
- Mosaic de Muruzabal d'Anfion (Navarra), antiga Andelo (K.28.1): $\Lambda\text{M}\text{M}\text{E}\cdot\text{E}\text{E}\text{E}\text{E}\text{E}\text{E}\text{E}\text{E}\cdot\text{E}\text{E}\text{E}\cdot\text{E}\text{E}\text{E}\text{E}\text{E}\text{E}\text{E}$, *Ligine·AbuloR a une·egi en·bilbiaRs*, "Fet dels bilbilitans al fill de Ligine Abulor".

Velaza i Moncunill reflecteixen el debat sobre si Ligine és l'evergeta o l'artesà del mosaic, qüestions irrellevants si fem una bona traducció. Per la meua part propose que Ligine era *ger* (governador) d'Uses (Osi) i en la segona són els bilbilitans qui fan el mosaic en honor del fill de Ligine Abulor. Cal advertir que els verbs de les frases se situen enmig de la frase i cal traduir *de egi ar* "fet per a", *egi en* "fet dels".